

Kadın Eğitim Kurumu Olarak Darulmuallimat ve Eğitime Katkıları Üzerine Değerlendirme

Yrd.Doç. Dr. Mustafa ÇOBAN*

Özet

Başlangıcından günümüze kadar insan eğitimine farklı kurumlar aracılık etmiş ve değişik programlar izlenmiştir. Osmanlı Devleti de ilk dönemlerden başlamak üzere kendine özgü eğitim müesseseleri ile ilim dünyasına katkıda bulunmuş, modernleşme dönemine kadar Harem, Enderun, Sıbyan Mektepleri ve Medreseler kurumsal olarak hitap ettikleri kesimlere hizmet etmişlerdir. Modernleşme döneminde bu kurumlardan bazıları varlığını devam ettirememiştir.

Modernleşme döneminden önce XVIII. yüzyıla kadar kadın eğitimi Harem ve Sıbyan mekteplerinin yanı sıra imkânı olanların özel hocalar vasıtasıyla kızlarına sundukları hizmetten ibaret olup, kurumsal anlamda Sıbyan mekteplerinden sonra örgün bir kadın eğitimi kurumu, zihni planda da fiiliyatta da -istisnalar dışında- yoktu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Modernleşme, Batı, Eğitim, Kadın, Darulmuallimat.

As A Woman Institution Darulmuallimat And The Evaluation of The Contributions of Education

Abstract

The beginning up to the present different institutions brokerage to human education and different programs has been followed. The first periods of the starting Ottoman State also contributed to science world with distinctive educational institutions, until modernization period as a corporate the Harem, the Enderun, Primary Schools and Madrasas had serviced to addressing seg-

* KSÜ İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

ments.

Before modernization until XVIII. century, women education was provided at Harem and elementary schools as well as with tutors that only wealthy people have opportunity to keep them. After elementary schools, there was no a formal women education institution practically and mentally.

Key Structures: *Ottoman, Modernization, Western, Education, Female, Darulmuallimat.*

Giriş

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde hem devlet yapılanmasında hem de resmî kurumlarda değişiklik ve yenileşme faaliyetleri başlamıştır. Modernleşme projeleri ilk olarak eğitim alanında yapılmış ve 1773, 1839, 1908 yıllarında alandaki düzenlemelerde değişimin, okuldan başlaması gerektiği ön kabulüyle yola çıkılmıştır. Osmanlı Devleti'nde değişik tepkiler de hesaba katılarak XVII. ve XVIII. asırlarda daha çok askeri alanlarda sınırlandırılan, değişim ve gelişim adına kısmen başarı da sağlanan modernleşme çalışmalarının ilerideki zaman diliminde yeterli olmadığı; modern bir devlet kurma ve sosyal alanları yeniden şekillendirmenin ancak eğitimle mümkün olacağı anlaşılmıştı. Bu nedenle Tanzimat dönemi idarecileri farklı referanslardan hareketle yeni bir anlayış ve metotla modernleşme çalışmalarının önündeki engelleri kaldırmaya kararlıydılar. Zamanla modernleşme çalışmaları, son dönem eğitim tarihinde de görüldüğü gibi siyasî çalışmalar haline dönüşmüş, eğitimle ilgili yenileşme gayreti ara ara hedefinden sapmıştır. O zamana kadar daha çok İstanbul, Saray ve Hanedan dışında ihtiyaç duyulan alanlarda sürdürülen eğitim faaliyetleri 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Taşra'ya da yayılmıştı.

Osmanlı'da kadın denilince ilk akla gelen Harem ve

Harem'deki kadınlardır. Diğer kadınlar yok farz edilse de Anadolu'ya ilk ayak basanlar arasında Bacıyan-ı Rum¹ kadınlarının olduğunu unutmamak gerekir. Ancak kadının Osmanlı toplumunun her katmanında yer alması gerektiği anlayışı, ilerleyen dönemlerde sosyal hayata yansıtılmadığı için, kadın eğitiminin sadece saray ve hanedan kadınlarında görülebildiği de ifade edilebilir.

Osmanlı Devleti'nin klâsik dönemine (kuruluştan-XVIII. asır başına kadar) bugünden bakılarak kadınların siyasî, ekonomik, askerî, kültürel haklarının olmadığını söylemek doğru olmayabilir. İncelenen Osmanlı kaynaklarına dayanılarak Osmanlı kadınının işlevsiz olduğu söylemeyebileceği gibi mükemmel olduğu da iddia edilemeyebilir.²

Osmanlı kadınının statüsünün incelenmesinde dönem sınırlamasına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Osmanlı kadınının sadece Tanzimat'tan sonra faal olduğu varsayılarak yapılan çoğu -popüler- araştırmalarda Osmanlı tarihinin daha önceki dönemlerinde Osmanlı kadını çoğunlukla yok farz edilmektedir.³ Oysa dönem itibarıyla başarılı kadınların varlığı tarihi seyri içerisinde görüleb-

¹"Bacıyan-ı Rum", Anadolu Kadınlar Birliği anlamını taşımaktadır. "Bacı" kelimesi, abla, kız kardeş anlamına gelmektedir. "Bacı" kelimesi, günümüzde Anadolu'nun bir çok şehrinde yaygın olarak kullanılmaktadır. "Rum" kelimesi ise Anadolu anlamını ifade etmektedir. İlme, sanata ve ahlâka son derece önem verilen Ahilikte, kadının da sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir yeri vardı. Kadınların teşkilatlanıp gelişmesi için Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı, dünyanın ilk kadın teşkilatı olan "Bacıyan-ı Rum" teşkilatını yani Anadolu Kadınlar Birliği'ni kurmuştur. (Bayram, Mikail, "Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-i Rum) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", Belleten C. XLV-2, s. 180, 1981, s. 457-472 (<http://www.yeniosmanlilar.org>))

² Hanımlara Mahsus Gazete, (1895-1908) Der.: Mustafa Çiçekler-Fatih Andı, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yay., İst., 2009. s. 36.

³ Sevim Can, Diyanet Aylık Dergi Şubat 1999, S. 8.

lir.⁴

1. Darulmuallimat'ın Tarihî Süreci:

Sıbyan mekteplerinde kız öğrencilerin erkek hocalardan ders almaları sakıncalı görülmemekle birlikte 1858'de Kız Rüşdiyeleri açılınca kız çocuklarının örtünme (buluğa erme) yaşına ulaşmış olmaları sebebiyle bayan öğretmen konusu bir problem teşkil ediyordu. Darulmuallimat'tan öğretmen yetişinceye kadar Kız Rüşdiyelerindeki öğretmen ihtiyacı, dikiş nakış hocaları veya bayan öğretmenler ya da bayan gayr-i müslim kalfalar temin edilerek gideriliyor, ihtiyacın devamı halinde ahlâkî açıdan güvenilir erkek öğretmenler derslere giriyordu.⁵ Aslında problem kızların buluğ yaşına ulaşmış olmaları değildi; çünkü te-settür problemi yoktu. Asıl problem kız çocuklarının erkek öğretmenlerden ders almaları idi. O dönemde toplumun, kız çocuklarının buluğ çağından sonra erkek öğretmenlerden ders almalarının uygun görmemesi de bu konuda yapılan çalışmalara mesnet teşkil edebilir.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde kızlar için Darulmuallimat açılacağı hükmü yer almış, gazetelere de öğrenci ve öğretmen temini için ilân verilmişti.⁶ 1870'de yayımlanan ilânla kadın öğretmenler için olgunluk yaşına gelmiş olmaları şart koşulmuş ve uygun maaş verileceği de

⁴ Bacıyan-ı Rum'a ilâve örnek vermek gerekirse bunlardan birisi Ayişe Kadın'dır. 1589 Amasya doğumlu olup, Osmanlı'nın tanınmış şairlerindendir. Sultan II. Selim'in hocası Şemsi Çelebi'nin eşidir. Birçok gazel, kaside ve Mesnevi'si olduğu gibi "Hurşid-ü Cemşid" unvanlı manzumesi de vardır. (Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Yaylacık Mat., İst., 1972, s. 145.). Ayrıca divan sahibi II.Hâce-i Zenan lakabıyla anılan şair ve hattat Ani Fatma⁴ (ö.1710) gibi meşhur hanımlarla bu örnekler çoğaltılabilir. (İslâm'da Kadın Hakları 1, Rehber Basın Yayın, Ank., ts., s. 344.)

⁵ Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler", Belleten, c.68, S. 253, Ank. 2005, s. 650,651.

⁶ Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, I-II, Eser Matbaası, İstanbul, 1987, C.II, s. 557.

duyurulmuştu.⁷ • İlânda Darulmuallimat'ta okutulacak dersler de duyurulmuştu. Bu dersler Din, Matematik, Tarih, Coğrafya, Arapça, Farsça, Yazı (Sülûs, Rika) Osmanlıca, Ahlâk, Müsbet Bilimler'dir.

Darulmuallimat'la ilgili olarak 1321 Maarif Salnamesi'nde⁸ "Darulmuallimat İbtidaiyye ve Rüşdiye'ye muallime yetiştirmek üzere üç sınıf üzerine müesses ise de altı senelik bir de İhtiyat kısmı olup bu da esasa tâbi İnas Mekteb-i Rüşdiyesi'ne muadildir. Sair İnas Mekteb-i Rüşdiyesi'nden Şehadetnâme alanlar misüllü İhtiyat kısmından Şehadetnâme alanlar dahi Darulmuallimat'ın 1. senesine bilâ imtihan kabul olunurlar. İhtiyat kısmı sınıflarına dâhil olmak isteyenler bir heyet-i mümeyyize huzurunda imtihanları icra olunarak müstehak oldukları sınıflara idhal edilirler. Alelîtlak Darulmuallimat'a dahil olmak isteyen inasın Tezkire-i Osmaniye'leri ve hüs-n-ü hal ve şanlarına dair mahallelerinden lazım gelen ilim ve haberleri ve Aşî Şehadetnâmesi ile emrâz-ı sâviyeden berî olduğu mübeyyin tabib-i maruf raporunu ibrâz eylemeleri meşruttur. Gerek İhtiyat kısmından Rüşdiye Şehadetnâmesi, gerekse Darulmuallimat'tan Muallime Şehadetnâmesi alacak olan takibatın imtihan-ı umumiyete aldıkları yekun numeronun aded dūrûsa taksimi halinde vustâ olarak isabet edecek numaraya nazaran şehadetnâmelerin derecâtı alelusul tayin olunur." şeklinde açıklama yapılmıştır. Bu açıklamalarla Darulmuallimat'ın öğrenim süresi, öğrenci kabul şartları ve bitirme esasları tespit edilmiş olmasına, sayılan dersler arasında, bir öğretmen okulu aç-

⁷ Yahya Akyüz, "Osmanlı'da Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri", Ank. Üniv., Osmanlı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi, S.15, Ank., 2004, s. 17.

• Erkek öğretmenlerin yaşlı olmaları şartı, halkın tepkisini azaltma maksadına yönelik olabilir; zira bu döneme kadar Sıbyan mektepleri dışında kızlar erkek öğretmenlerden ders almamışlardı.

⁸ Maarif Salnamesi 1321, s. 132.

lacak olmasına rağmen ne eğitim bilimleri ne de öğretmenlikle ilgili dersler bulunmaktadır.

1870’de açılan Darulmuallimat için hazırlıklar 1869’da başlatılır ve ilândan sonra Sultanahmet’te bir bina kiralanıp önce kapıcı ve hizmetli görevlendirilir. Açılması düşünülen gayr-i müslim sınıfının açılmasından vazgeçilir, müzik dersi de talebenin meşguliyetine mani olur düşüncesiyle geri bırakılır. Okulun açılma safhasında uygulamaya konulan hususların çok net olmadığı görülebilir. Bu durum, ileriye dönük, ihtiyaca mebnî, tartışılmış bir hazırlık ve planlama olmadığı için zihinlerde bulanıklık ve sonucunda da kararsızlık olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

26 Nisan 1870 Salı günü devlet erkânının da katıldığı bir törenle okul açılır ve okulun müdürlüğüne Emin Efendi tayin edilir; Maarif Nazırı Saffet Paşa İslâm’ın kadına ve ilme verdiği değerden bahseden bir konuşma yapar. Konuşmasında vurguladığı bazı hususları, şöyledir: “Kadınlar yaratılışları gereği her türlü saygıya lâyıktırlar, kadınların eğitim ve öğretim görmeleri konusuna önem vermek gerekir. Çocuklar doğumundan okula başladıkları zamana kadar annelerinin yanında kalırlar ve onlardan öğrendikleri zihinlerinde yer tutar. İlim öğrenmek erkek-kadın her müslümana farzdır; dolayısıyla kadınların da erkekler gibi ilim öğrenmeleri gerekir. İyi bir eğitim görmüş ve dünyanın durumunu tanımış olan kadınların her zaman namus ve saygılarını korumayı kendilerinin en önde gelen görevi bileceklerine şüphe edilemez. Daha önce erkek çocuklarla Rüşdiye’de birlikte okuyan kızlarımız için Padişahımız sayesinde 7 okul açılmıştır. Ancak bu okulların öğretmenleri erkek olduğu için örtünme gerekçesiyle kızlar bu okullarda 2 yıldan fazla kalamayacaklar; iki yılda da yeterli düzeyde eğitim alamayacakları ortadadır. Kızların Rüşdiye’de 4 yıl kalmaları ancak öğretmenlerinin kadın

olmasıyla mümkün olacaktır. Bundan sonra hem Kız Sıbyan hem de Kız Rüşdiyeleri için Darulmuallimat kurulması Nizamname'de yer almış, uğurlu olması dileğiyle okulu bugün açıyoruz. Daha sonra gayr-i müslimler için de ayrı sınıflar açılacak ve gerekli tedbirler alınacaktır. Bu Darulmuallimat Padişahımız'ın yüce kuruluşlarından biridir ve kadınların eğitimine nihayetsiz yardımcı olacaktır. Bu yüce başarı sebebiyle Padişahımız'ın ömür ve şanının artması için her an dua etmek üzerimize borçtur.”⁹ Yukarıda da belirttiğimiz gibi gayr-i müslimlerle ilgili sınıf açılması önce düşünülmüş sonra vazgeçilmiş, açıklamada ise bu sınıfın ileride açılacağı ifade edilmiştir.

Bu zihin bulanıklığının neden yaşandığı ile ilgili şöyle bir açıklama yapılabilir: Osmanlı eğitim sisteminin dönüştürülmesinde Fransa'nın rolü büyüktür. 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Konferansı'nın şartları Osmanlı topraklarında yaşayan gayr-i müslimlere her alanda yeni kazanımlar sağladığı gibi eğitim kurumları açısından da ayrıcalıklar tanımaktaydı. 1870'de Darulmuallimat açılmadan önce Fransa Bâb-ı Âli'ye baskı yaparak*, antlaşmanın gereğinin yerine getirilmesini talep ediyordu. 22 Şubat 1867'de Bâb-ı Âli'ye bir muhtıra vererek¹⁰, Islâhat Fermanı'ndaki hususların yerine getirilmesini istedi. Eğitim sahasında; Paris konferansının şartları ve Islahat Fermanının azınlıklara sağladığı haklar çerçevesinde Fransa tarafından talep edildiği şekilde, Hıristiyanların açtığı okullara yardım edilmesi, bazı illerde okul açıp buralara Hıristiyan çocuklarının alınması, İslâm ve Hıristiyan çocuklarının bir

⁹ Akyüz, a.g.m., s.17.

* Bu baskıya örnek olarak, Fransız Büyükelçisinin memnuniyetini açıklayan, Fransız Hâriciye Nâzırına yazdığı mektup ve aşağıdaki satırlarda yaptığı açıklamalar gösterilebilir.

¹⁰ Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, 15.bs. Pegem Akademi, Ankara, 2009, s. 167.

arada devam edeceği üniversite kurulması, ilkokullar için öğretmen yetiştirilmesi, çeşitli meslek okullarının açılması bu istekleri arasındaydı. Bunun üzerine İstanbul'da öğretim dili Fransızca olan bir lise "Sultanî"nin açılması kararlaştırıldı. Açılışla ilgili olarak Fransa Büyükelçisi memnuniyetini, Fransa Hâriciye Nâzırına yazdığı mektupta; "Yeni lise her sınıf ve dinden talebe kabul edecektir. Fakîr aileden olup hakîki bir zihnî kabiliyet gösteren talebe için burslar tahsis olunmuştur. Tahsil, icâbına göre, beş veya altı sene sürecektir. Şimdiden okula, Müslüman, Ermeni, Katolik, Rum, Musevî ve Bulgar olmak üzere 300 talebe kayıt için müracaat etti" şeklinde beyân etmiştir. Darulmuallimat'tan önce gayr-i müslimlere hitabeden aynı denklikte bir okul açılmasına ve 300 öğrenci mevcudu olmasına rağmen neden hâlâ gayr-i müslim sınıfının açılmasında ısrar ediliyordu? Bu sorunun cevabı Osmanlı modernleşmesinin temel amacını da ortaya koymaktadır. Osmanlı modernleşmesi bu yönüyle bir "Toplum Mühendisliği" projesidir ki, bunu, uygulamanın her alanında görmek mümkündür.

Bu iddiaya izleyen cümlelerdeki düşünceler örnek olabilir. İlk olarak, Sultanî'nin öğretmenleri genelde Osmanlı aleyhine yapılmış nümayişlere katılan Çakmo, Zankof ve Miholofski benzeri şuradan buradan toplama kişilerdi. Sultanî öğretmen kadrosuna, idarecilerine ve talebe oranına bakıldığında Osmanlı Devleti'nin menfaatine çalışan bir müessese karakterini taşımadığı görülür.¹¹ Neden mazisinde Osmanlı aleyhinde faaliyetler içerisinde bulunan kimseler Sultanî'ye öğretmen olarak atanmış olabilir?

İkinci olarak bahsedilen projenin kadınlardaki değişim sürecine değinen: "XIX. yüzyıl tüm dünyada olduğu

¹¹ Bayram Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.137-138.

gibi Osmanlı toplumunda da yapısal ve bireysel alanlarda önemli değişimleri, talep ve eylemleri gündeme getirirken bu bağlamda herkes gibi kadın da toplumsal yapıda söz sahibi olmak istemiş ve sosyal hayattan dışlanmayı reddetmişti. Bu nedenle dergilerde konu ettikleri sorunlardan biri de sokaktaki gündelik yaşamdan soyutlanmaktı. Kadınlar dergilerde gerek topluma gerekse siyasi otoritelere mesajlar vermekteydiler. Kadın yazarlar bu mesajlarda yalnızca aile ile sınırlı olan bir yaşamı kabul etmeyerek, kılık kıyafeti ile kendisini sosyal hayattan mahrum bırakmayan, gündelik hayata katılan, çalışan, eğitilmiş, baskıcı kurallara karşı durabilen, vatansever kadın modeli yaratmışlardı. Kadınlar eğitimden yararlanmaya, kitap okumaya, yabancı dil öğrenmeye başlamışlardı. II. Abdülhamit'in¹² sansüründen etkilenmeyen moda ve salon dergileri, özellikle şehirli kadını değiştirmeye başlamıştı. Saç ve cilt bakımı, kozmetik kullanımı, kadın sağlığı ve benzeri konular toplum yaşamından soyutlanmış hiçbir alanda belirgin bir düşüncesi bulunmadığı varsayılan kadını, artık ilgi alanına giren konularda bilgi sahibi yapmaktaydı. Gazete ve dergi reklâmları kadını hissedilir biçimde değiştiriyordu¹³ ifadeleri iddiayı güçlendirir niteliktedir.

Bu açıklamadan sonra konumuza devam etmek gerekirse, sayıları az da olsa Rüşdiyelere 1848'e kadar medreselerden, tekkelerden hatta askerî okullardan öğretmenler gelirdi; ancak bu, düzenli bir eğitimin yapılması için yeterli değildi. 1848'de Kemal Efendi öncülüğünde Fatih'te ilk Darulmuallimin açılmış oldu.¹⁴ Bayanlar için ilk öğretmen okulu 1870'de açılan Darulmuallimat olsa da, bayan-

¹² En fazla Kız okulu açan padişaktır.

¹³ Ekrem İsin, İstanbul'da Gündelik Hayat, 1.bs., İletişim Yay., İst.,1995, s.121.

¹⁴ Cemil Öztürk, Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, Ank., Türk Tarih Kurumu Yay, 1996, s. 15.

ların bundan önce de değişik yerlerde kendilerini yetiştirerek evlerde, Sıbyan mekteplerinde ve camilerde öğretmenlik yaptıkları bilinmektedir. Bayan öğretmenlerin Erkek Sıbyan Mektebi öğretmenlerinden farkı aynı zamanda cami hocası olmamalarıdır.¹⁵

Darulmuallimat'ın öğrenci kaynağı Kız Rüşdiyeleri idi. İki şubeye ayrılmış* olan Darulmuallimat'ın Kız Rüşdiyelerine öğretmen yetiştiren kısmına onüç ile otuzbeş yaş arası öğrencilerin kaydolabileceği, gerektiğinde imtihanla öğrenci alınacağı ilanla duyurulmuştu.¹⁶ Bu sayı ilk zamanlar beklenen seviyeye ulaşmasa da 1911'e gelindiğinde çok fazla kızın kaydolma talebi ve sonucu bir gazetede* şu başlıkla ve takip eden ifadelerle aktarılır: Maarif Nezareti'nin nazar-ı dikkatine! Darulmuallimat'a Maarif Nezareti her sene 28 talebe kabul edeceğini ilân etti. Bunların dokuzu taşradan celp edilecekti. Bakiyesi İstanbul'daki Rüşdiye mezuneleri içinden bilâimtihan tefrik olunacaktı. İlânın ilk günlerinden hücum başladı ve bu dereceyi böldü, talebe hemen üç yüze baliğ oluyordu. Fakat bunların içinden ancak on dokuzu kabul olunacaktı. Kabul günü Darulmuallimat mahşer halini aldı. Talebelerin kimi ebeveyni ile kimi yalnız gelmişti. Ah ne acıklı manzara..."¹⁷

Darulmuallimat'ta öğrenci olma ve kayıt şartları ihtiyaca göre değişiklik arz ediyordu. 1869 Nizamnamesi'nin 73. ve 79. maddelerine göre Sıbyan Mektebi ve Rüşdiye Şehadetnâmesi olanlar imtihansız alınabilir-

¹⁵ Akyüz, a.g.m., s. 3, 4.

* Birisi 2 yıl süreli Sıbyan Mektepleri'ne öğretmen yetiştiren, diğeri 3 yıl süreli Kız Rüşdiyelerine öğretmen yetiştiren Darulmuallimat.

¹⁶ Şubat 1870.

* Habibe Leman, Kadınlar Dünyası Gazetesi (No:111, s.7).

¹⁷ Habibe Leman,"Maarif Nezaretinin Dikkatine" Kadınlar Dünyası, No:111, s.7.

ken,¹⁸ 8 Şubat 1870 tarihinde Darulmuallimat'a öğrenci olacaklar Coğrafya, Âmâl-i Erbaa, İmlâ, Sülûs Yazısı, Resim, Nakış, Terzilik derslerinden imtihan yapıldı ve sonucunda müracaat eden 32 kişinin tamamı başarılı oldu.¹⁹

Mezunlarla ilgili rakamlara gelince, 1873'de ilk mezunlarını veren Darulmuallimat, 39 yılda 737 mezun vermiştir. Mektep kuruluşundan 1895 yılına kadar 25 yıl büyük bir karışıklık devresi geçirmiş, öğretim sistemi tabii ve kat'i yolunu bulamamıştır. Öğrenci kaynağı açısından değerlendirilip, bu döneme denk gelen yıllarda Kız Rüşdiyelerindeki öğrenci sayılarına bakılırsa, Darulmuallimat ile kadın öğretmen açığının ilelebet giderilemeyeceği söylenebilir.

Eğitim süresinde yapılan kısaltma ve uzatmalar ve öğretmen kadrosunda sürekli yapılan değişiklikler 1895 yılında Mehmet Hulûsi Efendi'nin mektebin idaresine getirilmesiyle durulmuş, verdiği mezunlarla kadın öğretmen sayısında ciddi bir artış görülmüştür.²⁰

1870 yılında eğitime başlayan Darulmuallimat'ın 1910-1911 yılında Leyli (Yatılı) bölümü Fatih'te Saib Paşa Konağı'nda açılmıştır. Fatih yangını sonrasında inşa edilen ve 1914'te tamamlanan Darulmuallimat binasında bugün Çapa Anadolu Öğretmen Lisesi eğitim ve öğretime devam etmektedir.

2. Darulmuallimat'ın İdareci ve Öğretmenleri ile Darulmuallimat'ın Öğrenci Kaynağı Olan Kız Okulları

Darulmuallimat-ı Sıbyan 'ı bitirenler ya öğretmenliğe başlar ya da Rüşdiye öğretmeni olmak için Darulmuall-

¹⁸ Mahmut Cevad, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, Matbaa-i Amire, İst., 1338, s. 438, 439.

¹⁹ Ergin, a.g.e., s. 558.

²⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Zaman Yay., İst., 1997, s. 313.

limat'a devam ederdi, Darulmuallimat'ı bitirenler öğretmenlik yapmaya mecburdu ve herhangi bir mazereti olmadan devlet okullarında beş yıl öğretmenlik yapmayanlardan öğrenim hayatı boyunca devletin verdiği maaş geri alınacaktı. Darulmuallimat mezunlarının diğer öğretmen olmak isteyenlere karşı öncelik hakkı vardı. Bu da bize Darulmuallimat'ın yegâne öğretmen yetiştiren okul olmadığını göstermektedir.²¹

Maaşlara gelince; okul müdiresi 1500, muallime ve ustalar 750 ve hizmetliler ise 150 kuruş aylık maaş alırdı.²² Şu önemli husus burada vurgulanmalıdır ki; bu okulda genellikle erkek müdürler görev yapar ve müdirelerin iki katı maaş alırdı. Bu da cinsiyetleri sebebiyle kadın ve erkek müdürlerin farklı statüde görüldüğünün ifadesidir ve açılışta vurgulanan hususlar uygulamada yer almamıştır.

Darulmuallimat'ın ilk müdürü Emin Efendi'dir, daha sonra İsmail Efendi müdür olmuştur, bayan olarak ilk müdire 1879'da Fatma Zehra Hanım'dır. Bu dönemde okulda 3 bayan öğretmen vardır; Nakış öğretmeni Hatice Hanım ve Madam Arnik ile Resim öğretmeni Madam Bal-ker'di.²³ Bu dönemden sonra okulun öğretmenlerinde adına ve açılış maksadına uygun olarak bayan öğretmen sayısı hızla arttı. Sıbyan kısmında 4 öğretmenin tamamı, Rüş-diye kısmında ise 7 öğretmenin 3'ü bayandı; aynı dönemde Tarih öğretmeni Nakiye Hanım başarısı sebebiyle ödüllendirildi.²⁴

Açılışının planlama döneminde bile yani 1869'da okul müdürünün bayan olması Nizamname'nin 71. mad-

²¹ Cevad, a.g.e., 2001, s. 438-439.

²² A.y.

²³ Şefika Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, (1839-1923), Ankara, MEB. Yay., 1991.

²⁴ Öztürk, a.g.e., s. 14.

desinde karara bağlanmışken, Temmuz 1895’de yayımlanan Darulmuallimat Talimatnamesi’nde okulun erkek bir müdürünün maiyetinde bayan müdür olacağı, bayan müdürün okulun haricî işleri ile yazışmalara kesinlikle karışmayacağı, okulun dahilî işlerinde de erkek müdürün onayını almadan küçük veya büyük herhangi bir işe girişmeyeceği belirtilmektedir.²⁵ Böylece 1895 Talimatnamesi, hem gerçek yönetimi erkek müdüre bırakmış, hem de onun ancak “yardımcısı” olmasına izin verdiği müdirenin yönetimle ilgili yetki ve görevlerini geniş ölçüde kısıtlamıştır. Bu hükümler, o tarihten 26 yıl önce yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne göre daha geriye giden bir zihniyetin işaretidir.²⁶ Bu uygulamaya da hemen geçilmiş, 1879’da müdire olan Fatma Zehra Hanım’ın görevi uzun sürmemiş, Davut Şükrü Efendi müdürlüğe getirilmiş, müdire de Refika Hanım olmuştur.²⁷ Böylece erkek ve kadın müdür arasındaki maaş farkında ortaya çıkan durum, Darulmuallimat olmasına rağmen ikinci bir statü farkı ile müdirenin, müdürün maiyetinde bir memur olarak çalıştırılma uygulamasıyla da teyit edilmiş olur. Bu farklılık eğitim hayatının tamamında göze çarpmaktadır; İstanbul’da yapılan ve Rüşdiye mekteplerinden mezun olanlara verilecek Şehadetnâmeler için yapılan merasimde erkek öğrencilerin Şehadetnâmelerini Maarif Nazırı dağıtmasına rağmen kızlarındaki muallimlere bırakılmış, merasimde kız öğrenciler bulunmamıştır.²⁸ Özenle hazırlandığı düşünülen Darulmuallimat Nizamnameleri’nin hatta genelde Nizamnameler’in sık sık değiştirilmesi, eğitim planlamalarının uygulanabilirliğini zorlaştırmıştır.

²⁵ Akyüz, a.g.m.,2004, s.19.

²⁶ Ömer Faruk Yelkenci, Türk Modernleşmesi ve II. Abdülhamid’in Eğitim Hamlesi, Kaknüs Yay., İst., 2010, s.166.

²⁷ Öztürk, a.g.e., s. 14.

²⁸ Ergin, a.g.e., s. 562.

Darulmuallimat'tan önceki eğitim kurumlarında kız öğrenci durumuna da yeni açılacak okula kaynaklık etmesi bakımından değinmek gerekirse öğrenci durumları şöyledir:

1. 1874/1875 Yıllarında İstanbul'da Kızların Eğitim Gördüğü Mekteplerde Öğretmen ve Öğrenci Sayıları²⁹

Rüşdiyenin İsimleri	Sınıf-1 Evvel	Sınıf-1 Sani	Sınıf-1 Salis	Sınıf-1 Rabi'	Yekün	Muallim/Hademe
Sultan Ahmed	6	5	6	13	30	7
İbrahim Paşa	8	2	4	6	20	4
Şehzade	2	6	4	10	22	7
Fatih	5	7	7	14	33	7
Aksaray	1	5	12	11	29	7
Altay	7	5	5	14	29	4
Beşiktaş	6	4	0	23	33	6
Üsküdar	3	3	4	18	28	6
Üsküdar Gülfem Hatun Rüşdiyesi	0	0	14	10	24	3
Yekün	38	37	56	119	248	51

2.2. 1296/1879 Yılında İstanbul'da Bulunan İnas Rüşdiyeleri'nde Öğretmen ve Öğrenci Sayıları³⁰

Rüşdiyenin Adı	Kız Öğrenci Say.	Muallim Say.
Sultanahmet	65	3

²⁹ Mahmut Cevad, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001, s. 125.

³⁰ Yahya Akyüz, "Tanzimattan Cumhuriyete Okul Yöneticiliğinde Dönüşümler ve Kadınların Okul Yöneticiliği", Tarih ve Toplum Dergisi, Mart 2011, S. 207, s. 59-60.

Kadın Eğitim Kurumu Olarak Darulmuallimat

Şehzade	40	4
Eyüp	25	3
Fındıklı	25	3
Aksaray	50	3
Eskiali	20	3
Üsküdar	40	3
Gülfem Hatun	35	3
Atpazarı	42	3

2.3. 1316/1899 Yılında İstanbul'daki Kız Okullarında Öğretmen ve Öğrenci Sayıları³¹

Okulun Adı	Bayan Öğretmen	Erkek Öğretmen	Öğrenci
Aksaray Nehari Kız San.Mekt.	14	5	147
Üsküdar Kız Sanayi Mektebi	13	5	152
Mirkos İnas Rüşdiyesi	6	1	131
Beşiktaş İnas Rüşdiyesi	7	1	213
Fındıklı İnas Rüşdiyesi	5	1	120
Üsküdar İnas Rüşdiyesi	5	1	131
Sultanahmet Rüşdiyesi	7	1	245
Eyüp İnas Rüşdiyesi	5	1	180
Molla Gürani İnas Rüşdiyesi	6	1	124

2.4. 1306/1890 Yılında Görev Yapan İdareci/ Öğretmenler³²

Adı	Görevi	Kısım
------------	---------------	--------------

³¹ Maarif Salnamesi, 1316, s. 135.

³² Devlet Salnamesi, 1306, s. 400-401.

İsmail Hakkı Efendi	Müdür	Rüşdiye
Refika Hanım	Müdire	Rüşdiye
İsmail Hakkı Efendi	Arabî, Fârisî, Lisan-ı Osmanî, Coğrafya	Rüşdiye
Musa Kazım Efendi	Ulum-u Diniye	Rüşdiye
Refika Hanım	Musiki, Resim	Rüşdiye
Nakiye Hanım	Tarih-i Osman	Rüşdiye
Saniye Hanım	Rik'a	Rüşdiye
Servet Hanım	Muavine	Rüşdiye
Latife Hanım	Muallime	Sıbyan
Emine Hanım	Muavine	Sıbyan
Sudiye Hanım	Muavine	Sıbyan
Makbule Hanım	Muavine	Sıbyan
Fakihe Hanım	Muavine	Sıbyan
Asiye Hanım	Muavine	Sıbyan
Fatma Hanım	Nakış-Dikiş	Sıbyan

Bu dönemde okulun Rüşdiye kısmında 31, Sıbyan kısmında ise 128 öğrencisi vardı.

2.5. 1313/1897 Yılında Görev Yapan İdareci/ Öğretmenler ³³

Adı	Görevi
Hulusi Efendi	Müdür
Refika Hanım	Müdire
Nakiye Hanım	Muallime
Sıddıka	Muallime
Hatice Hanım	Nakış Muallimesi
Latife Hanım	Şube Muallimesi

³³ Devlet Salnamesi 1313, s. 452.

2.6. 1316/1900 Yılında Görev Yapan İdareci/ Öğretmenler ³⁴

Adı	Görevi	Kısım
Hacı Hafız Mehmet Bey	Müdür	
Sıdıka Hanım	Muallime-i Evvel	Rüşdiye
Nefiye Hanım	Farisî ve Tarih	Rüşdiye
Lütfiye Hanım	Destgâh ve Şube Muallime-i Evvelisi	Rüşdiye
Hatice Hanım	Nakış Ustası	Rüşdiye
Reşide Hanım	Kavaid ve Mütenevvia	Rüşdiye
Maide Hanım	Şube Muallimesi	Rüşdiye
Madam Azıl	Şube Muallimesi	Rüşdiye
Servet Hanım	Muavine	Rüşdiye
Aleksandr	Şube Nakış Ustası	Rüşdiye

2.7. 1321/1905 Yılında Görev Yapan İdareci/ Öğretmenler ³⁵

Görevi	Adı
Müdür	Hacı Numan Efend.
Müdür Muavinesi	Lütfiye Hanım
Hendese ve Hesap	Abdulleyf Bey
Farisi Kavaid ve Kitabet	Said Efendi
Arabi	Halil Efendi
Ulûm-ı Diniyye	Hacı Numan Efendi
Kur'an	Galip Efendi
Rik'a Sülûs	Tahsin Efendi
Kavaid ve Diğer İlimler	Raşide Hanım

³⁴ Devlet Salnamesi, 1316, s. 639.

³⁵ Maarif Salnamesi 1321, s. 133.

İdare-i Beytiyye	Hanife Hanım
Kıraat Muallimesi	Maide Hanım
Tarih	Samiye Hanım
Ulum-ı Diniyye	Hatice Hanım
Muallime	Sadiye hanım
Muallime	Feride Hanım
Nakış	Naciye Hanım
Şube Muallimesi	Makbule Hanım
Nakış ve Hüs-n-ü Hat	Fatma Hanım
Muallimesi Muavinesi	
Muavine	Leman Hanım
Muavine	Nakiye Hanım
Muallime	Emine Hanım

İdareci ve öğretmen profiline bakılarak Darulmuallimat'ta görev yapan öğretmen ve idarecilerle ilgili durum şöyle bir özetlenebilir:

Tespit edilebildiği kadarıyla her dönemde okul idarecisi değişti. (1306/1890) dönemi ile (1313/1897) dönemlerinde sadece Müdire Refika Hanım ile Muallime Latife Hanım, (1306/1890) dönemi ile (1321/1900) dönemlerinde ise Rüşdiye kısmında Servet Hanım, (1321/1900) ile (1321/1905) dönemlerinde Lütfiye Hanım, (1306/1890) ve (1321/1905) tarihlerinde Makbule Hanım, (1313/1897) ile (1321/1905) tarihlerinde Hatice Hanım zaman zaman değişiklik olsa da görevlerinde kaldılar. 1879'da kısa süre müdire olarak görev yapan Zehra Hanım hariç, hiçbir dönemde kadın müdür görev yapmadı. (1321/1905) yılı en fazla erkek öğretmenin olduğu dönemdir ki, açılış sebebi olarak Rüşdiye'de okuyan kızların mahremiyet problemi sebebiyle Darulmuallimat'ın, Rüşdiye'ye öğretmen yetiştirmek amacıyla açıldığı açıklansa da, yıllar geçmesine rağmen (otuzbeş yıl) hâlâ kadın öğretmen meselesinin halledilmemiş olması, okulun açılma sebebi olarak beyan edi-

lenin yanında başka önemli hususlar da olabileceğini akla getirebilmektedir ki, Osmanlı modernleşirmesinin kendi içerisinde kadını dönüştürme projesini de kapsadığı düşünce, kadınlarla ilgili diğer düzenlemeler de göz önüne alınarak söylenebilir. Abdullah Cevdet'in "Pek Uyanık Bir Uyku" adlı makalesinde kadının durumunu düzeltici tedbirler olarak ifade ettiği cümlelerle³⁶ uygulama yan yana getirildiği zaman tarihi seyri içerisinde Darulmuallimat'ın da buna katkı sağladığı düşünülebilir. "Hanımlar Âlemi" Gazetesi'nin 18 Nisan ve 15 Ağustos 1918 tarihli nüshalarına bakıldığı zaman, bu dönüştürme projesinde kadınlarla ilgili düzenlemelerle kat edilen mesafe görülebilir.

3. Ders Programı:

Öğretim süresi iki yıl olan Darulmuallimat-ı Sıbyan kısmında okunacak dersler şunlardır:

Mebadi-i Ulum-u Diniye (Din Bilimine Giriş), Kavaid-i Lisan-ı Osmanî ve Kitabet (Osmanlıca Dilbilgisi ve Yazı), Risale-i Ahlâk, Hesap ve Defter Tutma Usulü, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Malumat-ı Nafia (Bayındırlık Bilgileri), Musiki (bir yıl sonra okunacak), Dikiş-Nakış, her cemaatin kendi lisan dersi (gayr-i müslim şubeleri açıldığı zaman).

Öğretim süresi üç yıl olan Darulmuallimat-ı Rüşdiyye kısmında okutulacak dersler ise:

Mebadi-i Ulum-u Diniye (Din Bilimine Giriş), Kavaid-i Lisan-ı Osmanî ve İnşa, Arabî, Farisî, her cemaatin kendi lisanı, İlm-i Ahlâk, Tedbir-i Menzil, Tarih ve Coğrafya, Mebadi-i Ulum-u Riyaziye ve Tabiiye, Emval-i Ameliyat-ı Hiyatiye, Resim, Mûsiki.³⁷

³⁶ Danyal Köker, Türkiye'de Kadın Eğitimi ve Siyaset, Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadını Durumu Üzerine Bir İnceleme, Ank. Üniv., Sos.Bil. Enst.,Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1988, s. 62.

³⁷ Cevad, a.g.e., 1338, s. 438, 439.

II. Abdülhamid dönemi, dönemin ve programın istikrarsızlıklarına, dahili ve harici problemlerine rağmen Darulmuallimat'ın gelişme gösterdiği bir süreç olmuştur. Programın istikrarsızlığına birkaç misal verebiliriz. Başlangıçta “öğrencileri meşgul eder” düşüncesiyle eğitimi bir yıl ertelenen Mûsiki dersi 1875'teki programda bile mevcut değildir; ancak Piyanò dersi okulun açılışı ile birlikte programda olmamasına rağmen ders olarak okutulmuştur. Başlangıç programında olmayan Makine dersi de okutulan dersler arasındadır. 1869 Nizamnamesi'nde Usul-i Talim dersi mevcut olmamasına rağmen böyle bir dersin eğitimi verilmiştir; dersin muallimi Ayşe Sıdıka Hanım'dır.³⁸

1895 tarihli programda haftada 2 saat Arapça 1 saat Farsça dersi vardır. Selim Sabit Efendi'nin bu dersler hakkında hanımların bunlara ihtiyacı olmaz, onlara daha çok gerekli dersler okutulsun düşüncesi kabul görmez.³⁹ Usûl-i Tedris dersi isim olarak konulmuş olsa da ehemmiyet açısından fazla üzerinde durulmaz; ta ki, Mehmet Hulusi Efendi yeni bir talimatname ile hem programı hem de okulu ıslah edene kadar.⁴⁰

Burada bir nokta, tarihi tecrübenin geleceğe ışık tutması bakımından zikredilebilir. İlk yıllardaki programda öğretmenlik ile ilgili dersler yoktur; ilerleyen yıllarda da bu eksiklik giderilememiştir. Öğretmenlik derslerinin neden Darulmuallimat programında yer almadığı ile ilgili resmi bir belgeye ulaşamamıştır.

3.1. 1316/1889 Yılı Darulmuallimat Programı⁴¹

Ders İsimleri	1.Sene	2.Sene	3.Sene
---------------	--------	--------	--------

³⁸ A.y., 1338, s. 438, 439.

³⁹ Akyüz, a.g.m., 2004, s. 18.

⁴⁰ Öztürk, a.g.e., s. 15.

⁴¹ Akyüz, a.g.m., 2004, s.18.

Kadın Eğitim Kurumu Olarak Darulmuallimat

Tecvid ve Kur'an-ı Kerim Tatbikatı	2	1	1
Ulum-ı Diniye	2	2	2
Arabî	2	2	2
Farisî	1	1	1
Kavaid-i Osmaniye ve Müntehabat (Osmanlıca Kaideler ve Seçme Eserler)	1	1	1
Hüsn-i Hat	1	1	1
Usul-i Tedris	2	1	1
Ahlâk		2	1
İlm-i Eşya	1	1	1
Mevalid (Tabiat İlmî) ve Ulum-i Tatbikatı		1	1
Hıfz-ı Sıhha		2	2
İdare-i Beytiyye	1	1	1
Hesap	2	1	1
Hendese	1	1	1
Resim	1	1	1
Coğrafya	2	1	1
Tarih	1	1	1
Musiki	1	1	1
El hünnerleri	4	3	3
Kitabet ve Tatbikat (Yazı Yazma ve Uygulama)	1	1	2
Yekün	26	26	26

Usul-i Tedris (Eğitim Metodları) dersinin okutulması öğretmen olacak olan kızlar için meslekî başarılarında önemli bir etkindir.

3.2. 1317/1890 Yılı Ders Programı⁴²

1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Ulum-ı Diniyye	Ulum-ı Diniyye	Ulum-ı Diniyye
Arapça	Arapça	Arapça
		Usul-u Talim ve
Farsça	Farsça	Terbiye
	Lügat, Kitabet,	Lügat, Kitabet,
Kavaid-i Osmani	Kavaid	Kavaid
	Lügat, Kitabet,	Lügat, Kitabet,
Hesap	Kavaid	Kavaid
Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
Tarih	Tarih	Tarih
Hüsn-ü Hat	Hüsn-ü Hat	Hüsn-ü Hat
Piyano	Piyano	Piyano
Resim Taklidi	Resim Taklidi	Resim Taklidi
		İlm-i Tedbir-i
El Hünéri	Hendese	Menzil

3.3. Darulmuallimat'ta Sınıflara Göre Okunacak Derslerin Sayısı⁴³

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Tecvid ve Kur'an-ı Kerim Tatbikatı	2	1	1
Ulum-ı Diniyye	3	3	3
Arabi	2	2	2
Farisi	1	1	1
Kavaid-i Osmaniye	1	1	1

⁴² Maarif-i Umumiye Salnamesi 1317, s. 342.

⁴³ Maarif Salnamesi 1316, s. 435; Maarif Salnamesi 1319, s. 128; Maarif Salnamesi 1321, s. 131.

Kadın Eğitim Kurumu Olarak Darulmuallimat

Müntehabat			
Kitabet ve Tatbikat	1	1	2
Kavaidi			
Usul-i Tedris	1	1	1
Hüsn-ü Hat	1	1	1
Ahlâk	1	2	1
İlm-i Eşya	1	1	1
Hıfz-ı Sıhha		1	1
İdare-i Beytiyye	1	2	2
Hesap	2	1	1
Hendese	1	1	1
Resim	1	1	1
Coğrafya	2	1	1
Tarih	1	1	1
Musiki	1	1	1
El Hünéri	3	3	3
Yekun	26	26	26

3.4. Darulmuallimat-1 İbtidaiyye Ders Programı Örneği⁴⁴

Ders İsimleri	(İhzari) (Haz.)	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene
Tecvid ve Kur'an-ı Kerim	2	1	1	1	
Ulum-ı Diniye	2	1	1	1	1
İlm-i Ahval-i Ruh			1	1	

⁴⁴ Öztürk, a.g.e., s. 17.

(Psikoloji)					
Ahlâk			1	1	
İdare-i Fenn-i Terbiye/Tedris-i Mekatib					1
Kıraat ve İnşad (Şiir Okuma)	3	3	2	2	1
Amel	3	2	1		
Sarf Nahiv	1	2	1		
Edebiyat Kitabet				2	1
Coğrafya	1	2	2	1	
Kozmoğrafya					1
Tarih	1	2	2	1	1
Malumat-ı Mede- niyye/ Hukukukiyye			1		
Lisan	2	2	2	2	
Usul-i Defter			1		
Hesap	4	3	2	2	1
Hendese		2	2	1	
Cebir				1	1
Malumat-ı Tabiiye		2	2	2	
Hat	2				
Resim	3	3	2	1	1
Prografi				1	
Musiki ve Ğına	2	2	2	2	2
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	1	1

Kadın Eğitim Kurumu Olarak Darulmuallimat

Hıfz-ı Sıhha ve Ta-			1	1	
kayyudat-ı Sıhhiye					
Dikiş ve Tamir	4	3	3	2	2
Tabahat (Aşçılık)				2	2
İktisad ve İdare-i				1	1
Beytiyye					
Sanayi Ziraiyye ve				1	2
Bahçıvanlık					
Çamaşır Yıkama					2
Ütü ve Tadhir					

Kendi içerisinde değerlendirildiği ve şartlar göz önüne alındığında uygun bir program olduğu düşünülse bile, öğretmen yetiştiren bir kurum olması münasebetiyle pedagojik açıdan bu kadar değişik konularda hayatın her alanıyla ilgili bilgiler sunan bir programın çeşit olarak yeterli olduğu varsayımının, haftalık programın muhtevası açısından problem olacağı düşünülebilir. Hazırlık Sınıfında 15, 1. sınıfta 16, 2. sınıfta 21, 3. sınıfta 23 ve 4. sınıfta 19 çeşit ders vardır. Sosyal Bilimler, Felsefe, Hukuk, İşletme, Ziraat, Ev işleri, Hat, Müzik ve Resim, Gramer, Edebiyat ve Şiir vb. böyle bir programın nasıl bir insan yetiştirmeyi amaçladığını, doğrusu tahmin etmenin zor olduğu değerlendirilebilir.

Sık sık program değişikliklerinin sebeplerinden birinin de hedef insan tipi konusunda zihinlerde gelişip olunmuş ve sosyal hayatta karşılığı olan düşüncenin uygulama alanına konulamamış olması olabilir.

4. 1873-1911 Yılları Arasında Darulmuallimat ve Mezunları

Darulmuallimat gündüzlü eğitim veren bir okuldu. İlk mezunlarını 1873'te verdi; Arapça, Farsça, Coğrafya,

Tarih, Hesap, İnşa, Rik'a, Sülüs, Nakış, Resim derslerinden yapılan sınavlardan Hafız Fethiye Hanım'ın tam not alarak birinci olarak bitirdiği Darulmuallimat'tan sınava girmeyen 1 öğrenci, mezun olamayan 3 öğrenci olmak üzere toplam son sınıfta okuyan 22 öğrenciden 18'i mezun oldu. Bunların bir kısmı İstanbul İnas Rüşdiyesi'ne atandı.⁴⁵

Okula başlama yaşları farklı olduğu ve otuz yaşına kadar öğrenci kabul ettiği için mezunların da yaşları oldukça farklı idi. 1873 yılında mezun olan 19 öğrenciden en küçüğü 14, en büyük mezunu ise otuz yaşındaydı.⁴⁶ 93 (1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı) Harbi yıllarında 2 yıl kapalı kalan Darulmuallimat'tan gün geçtikçe mezun olanların sayısı azalıyordu; 1876'da 5 mezun verdi, bundan sonraki verdiği mezunlar da hiçbir zaman Rüşdiyeler'in öğretmen ihtiyacını karşılayacak seviyede değildi.⁴⁷ 1883'te yirmi beş mezuneye Şehadetnâme verilmiştir.⁴⁸ 1880'lerden sonra Darulmuallimat'ta öğrenci sayısı hızla arttı, ilk açıldığı zaman 32 öğrenci varken, 1883-84'te 142, 1884-85'te 159, 1885-86'da 183, 1900-1901'de 350 ve II. Meşrutiyet'ten önce 423 öğrenciye ulaşmıştı. Okul 1900-1901 yılında 381 mezun vermiştir. Mezunları Sıbyan ve Rüşdiye'lerin öğretmen ihtiyacını karşılamasa da kız çocuklarının okullaşması ve kız okullarının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.⁴⁹

⁴⁵ Ergin, a.g.e., s. 563.

⁴⁶ 1873'te mezun olan öğrenciler: Hafıza Fethiye Hanım, Hafıza Ruveyda Hanım, Hafıza Hadice Hanım, Fatma Nigar Hanım, Münibe Hanım, Hadice Hanım, Ferdane Hanım, Büyük Zahire Hanım, Cemile, Zahire Hanım, Hattat Emine Hanım, Küçük Fatma Hanım, Hüsniye Hanım, Emine Hanım, Fatma Hanım, Nebiye Hanım, Hatice Hanım, Elif Hanım, Nazek Mesel Hanım'dır. (Maarif Salnamesi, 1316, s. 640.)

⁴⁷ Kurnaz, a.g.e., s. 27

⁴⁸ Cevad, a.g.e., 1338, s. 438, 211.

⁴⁹ Öztürk, a.g.e., s. 14.

39 yıl öğrenime açık kalan Darulmuallimat'tan toplamda 737 bayan öğretmen mezun olmuştur. 1911 yılına kadar gündüzlü öğrenim yapan okul, 65 öğrenci ile leyli (yatılı) olmuştur.⁵⁰ II. Meşrutiyet döneminde Darulmuallimat'ın öğrenci sayısında büyük artışlar olmuştur; meselâ: 1916-17 öğretim yılında 803 yatılı ve 276 gündüzlü olmak üzere 1079 öğrenci vardı. Bu öğretim yılı Darulmuallimat'ın öğrenci sayısı bakımından en fazla olduğu yıldır.

Darulmuallimat'ın mezun sayısı az olarak değerlendirilebilir ancak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden de 26 yılda 125 kız öğrenci mezun olmuştur.⁵¹

5. Darulmuallimat'ta Yenilik Çalışmaları

Meşrutiyet dönemi eğitimle ilgili sürekli arayışların olduğu ve değişikliklerin ve yeniliklerin birbirini izlediği bir zaman dilimidir. Bu dönemde Satı Bey'in yaptığı yenilik çalışmalarında öncülük Darulmuallimin'e verildi. Bu çalışmalara daha fazla ihtiyacı olan Darulmuallimat o kadar şanslı değildi.⁵² Önceki çalışmalar tamamıyla İstanbul'da açılmış olan ilk Darulmuallimat'la ilgili olarak düşünülürken artık Anadolu'ya da okulu yaygınlaştırma çabaları başladı. II. Meşrutiyet döneminde İzmir, Edirne, Bursa ve Konya'da dört önemli Darulmuallimat daha açıldı. Ancak bu açılanlar sadece ilkokul öğretmeni yetiştirmek üzere açıldı.⁵³

Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Darulmuallimatla ilgili çalışmalar ve düzenlemeler devam etti. 1914-15 öğretim yılında Maarif Nezareti tarafından yayımlanan programla yeni bir tatbikat okulu açıldı. Bu okul dört ana

⁵⁰ Ergin, a.g.e., s. 566.

⁵¹ İslâm'da Kadın Hakları 2, Rehber Basın Yayın, Ankara, ts., s.37.

⁵² Akyüz, "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı'da Kadın öğretmen Yetiştirilmesi", Tarih ve Toplum Dergisi, Mart 2000, C. 33, S.195, s. 36.

⁵³ Akyüz, a.g.m., s. 37.

kısma ayrıldı: Öğrenim süresi 5 yıl olan ve daha çok Darulmuallimat-ı İbtidai'nin uygulama okulu olan Kısım-i İbtidai, 1 yıl hazırlık sınıfı olmak üzere öğretim süresi 5 yıl olan Darulmuallimat-ı İbtidai, öğrenim süresi 1 yıl olan ve Ana mektebinin uygulama okulu olan Ana Muallim Mektebi ve Ana Mektebi.

1915'de yeni bir nizamname yayımlandı ve Darulmuallimatlar, Darulmuallimat-ı Âliye adıyla İbtidai 5 yıl, İhzari (hazırlık) 2 yıl, Âli 3 yıl olmak üzere bir yükseköğretim kurumu hüviyeti kazandı. Âli kısım Edebiyat, Tabiiyyat ve Riyaziyat olarak üç kısımdı. Âli kısım mezunları orta ve yüksek okullarda öğretmen olabilecekler, İbtidai bölümünü bitirenler İbtidai Darulmuallimatlar'da öğretmen olabileceklerdir. Okul yatılıdır (leylî) ve bütün masraflar devletçe karşılanacak, gündüzlü (neharî) öğrenci de alınabilecek ve Osmanlı vatandaşları okuyabilecekti.⁵⁴ I. Dünya Savaşı yıllarında zorla ayakta kalabilen Darulmuallimat-ı Âli'nin kadrosu giderek azalmış, 1918-19 öğretim döneminde İhzari ve Ana Muallim Mektebi kapanmış, Tatbikat ve İbtidai kısımlarında öğrenci azalmış, 5 Kasım 1922'de Maarif Vekaleti'ne bağlanarak 1924-1925 öğretim yılında adı değiştirilerek İstanbul Kız Muallim Mektebi olmuştur.⁵⁵

Sonuç

Osmanlı toplumu homojen olmayan yapısıyla yüzlerce yıl kendine has, ihtiyaç eksenli bir eğitim yapılanması oluşturmuştu. İnsanların birdenbire Avrupalı modern bir toplum haline dönüştürülme çabaları kültürel değerlerde aşınma ve kesiklik meydana getirmiş, nihayet insanlar hamle yapma cesaretini kaybetmiş, kafa karışıklığı ve zihin bulanıklığı sonucunda her alanda olduğu gibi eğitim alanında da savrulmalar başlamıştır. Önemli olan sosyal de-

⁵⁴ Darulmuallimin ve Darulmuallimat Nizamnamesi, İst., 1331., s.131.

⁵⁵ Öztürk, a.g.e., s. 17-18.

ğişimlerin, toplumların kendi köklerinden koparılmadan, nesiller arası tenakuz oluşturmaktan ve ihtiyaç duyulan alanlarda yeteri kadar yapılmasıdır. Son dönemde devleti parçalanmaya götüren süreçte, Osmanlının bunu tespit edecek bir kadroya sahip olamayışı en büyük şanssızlığı idi. Osmanlının modernleşme dönemi genellikle ihtiyaçların doğru tespit edildiği ve uygulamaların ihtiyaçlar paralelinde yapıldığı bir dönem değildir. Kadın öğretmenle ilgili ihtiyaç tespiti göreceli doğru yapılmış olsa da, ne Osmanlı toplumunda o güne kadar kadın eğitimi ve öğretmenliği ile ilgili müktesebât, ne de ülkenin o zamana kadar sahip olduğu imkânlar buna yeterliydi. Darulmuallimat'ın 39 yılda 737 mezun vermesi (yıllık ortalama 19 mezun) bunun en önemli göstergesidir. Bunlar daha çok Devlet-i Aliyye'nin bölünme sürecinde Batı, özellikle de Fransa tarafından gündeme getirilen geçici ve pragmatist tedbirlerdir. Darulmuallimat kız çocuklarının okuması yolunda önemli bir okuldu. Sıbyan mekteplerinden sonra kızların Rüşdiyelere devamı konusunda önemli katkı sağlamış, hanımlar arasında aydın bir neslin yetişmesine basamak olmuştur.

Darulmuallimat eğitim alanında arzu edilen, beklenen katkıyı sağlamamış olsa da, kadın eğitim tarihimizde önemli bir tarih tecrübe olarak yer almıştır.

Kaynakça

AKYÜZ, Yahya, *“Osmanlı'da Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri”*, Ank. Üniversitesi Yay., , Osmanlı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi, S.15, Ank., 2004.

AKYÜZ, Yahya, *“Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı'da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi”*, Tarih ve Toplum Dergisi, Mart 2000, C. 33, S.195.

- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yay., İst., 1999.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, 15.bs., Pegem Akademi, Ank., 2009.
- CAN, Sevim Can, *Diyanet Aylık Dergi Şubat 1999*, S. 8., Ank.
- CEVAD, Mahmut, *Maarif-i umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Matbaa-i Amire, İst., 1338.
- Darulmuallimin ve Darulmuallimat Nizamnamesi*, İst., 1331.
- Devlet Salnamesi*, 1313.
- Devlet Salnamesi*, 1306.
- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi, I-II*, Eser Matbaası, İst., 1987.
- Hanımlara Mahsus Gazete*, (1895-1908) Der.: Mustafa Çiçekler-Fatih Andı, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yay., İst., 2009.
- İŞİN, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, 1.bs., İletişim Yay., İst., 1995.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Zaman Yay., İst., 1997.
- İslâm'da Kadın Hakları 2*, Rehber Basın Yayın, Ank., ts.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1999.
- KÖKER, Danyal, *Türkiye'de Kadın Eğitimi ve Siyaset, Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadını Durumu Üzerine Bir İnceleme*, Ank. Üniv., Sos.Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988.
- KURNAZ, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, (1839-1923), Ank., MEB., 1991.
- KURT KEÇECİ, Songül, *Osmanlı'da Kadın Eğitimi*, Hazine

Yay., İst., 2011.

LEMAN, Habibe, “*Maarif Nezaretinin Dikkatine*” Kadınlar Dünyası, No:111.

Maarif Salnamesi, 1316.

Maarif Salnamesi, 1319.

Maarif Salnamesi, 1321.

Maarif-i Umumiye Salnamesi, 1317. ÖZTÜRK, Cemil, Türkiye’de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, Ank., Türk Tarih Kurumu, Yay, 1996.

ŞANAL, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttukları Dersler”, Belleten, c.68, S. 253, Ank. 2005.

TAHİR, Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, Yaylacık Mat., İst., 1972.

YELKENCİ, Faruk, Türk Modernleşmesi ve II. Abdülhamid’in Eğitim Hamlesi, Kaknüs Yay., İst., 2010.

<http://www.yeniosmanlilar.org>